NORDIC INTERNATIONAL UNIVERSITY

UNDP SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS

ASR Academic Scientific Research
Nordic International University

Oktabr, 2024-yil

KONFERENSIYA TO'PLAMI

MILLIY TARAQQIYOT STRATEGIYASI: O'ZBEKISTONDA KAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISH MASALALARI VA XALQARO TAJRIBALAR TAHLILI

ilmiy-amaliy konferensiya

МЕҲНАТ БАРОМЕТРИ: КАСБИЙ БАНДЛИКНИ БАҲОЛАШ ВА УНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ ЎЗБЕКИСТОН УЧУН МАНФААТИ НИМАДА?

Муаллиф: Мустафакулов Шерзод Игамбердиевич
Аффилиация: Халқаро Нордик университети ректори
E-mail: sherzod.mustafakulov1977@gmail.com
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13895107
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5427-1338

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақолада меҳнат ва касбий барометрнинг фуқаролар, иш берувчилар, таълим муассасалари ва кенг жамоатчилик учун аҳамияти, реал вақтда бандлик ҳолатларини кузатиб боришнинг мамлакатлар, жумладан Ўзбекистонда меҳнат бозорига оид муаммоларга ижобий ечим топишга таъсири билан боғлиқ масалалар тадқиқ этилган. Европа мамлакатлари, дунёнинг қатор ривожланган давлатларида меҳнат бозоридаги мавжуд ҳолат ва бандлик барометридан фойдаланиш тажрибалари кенг ўрганилган. Шунингдек, Нордик университетининг Бирлашган Мамалакатлар Ташкилотининг Тараққиёт дастури (БМТТД) ва Бандлик ва камбағалликни қисқартириш вазирлиги томонидан қўллаб-қувватланаётган амалий лойиҳа доирасида ишлаб чиқилаётган касбий бандлик барометрини баҳолаш услубияти ва унинг Наманган вилоятида синовдан ўтказилиши натижалари баён этилган.

Калит сўзлар: Бандлик барометри, меҳнат барометри, касбий барометр, бандликни ўлчаш, секторлар, бизнес цикллари, меҳнат бозори, иш берувчи, ишчи кучи, меҳнат муносабатлари, меҳнат қонунчилиги, иш ҳақи, ишсизлик, камбағалликни қисқартириш.

КИРИШ

Касбий бандлик барометри – маълум бир соҳадаги ҳар бир касб бўйича ишчи кучининг керагига нисбатан қанчалик фарқланишини тавсифловчи кўрсаткич. Иқтисодиёт ва бошқа секторлар "пулси"ни ўлчаш воситаси, дейиш мумкин. Бу кўп ўлчовли ва кўп босқичли тадқиқот ҳосиласи, кенг жамоатчилик учун ҳар жиҳатдан манфаатли маълумотлар ҳолатини баҳолаш, иқтисодиётдаги ўзгаришларни нафақат ҳар чоракда, балки ўз вақтида - ҳар ойда ўлчаш имкониятини беради. Меҳнат бозорида иш берувчиларнинг келгуси чоракларда ишчи кучига бўлган талаби, янги ишчиларни жалб этиш бўйича белгиланган режаларнинг ўсиш, пасайиш ёки ўзгаришсиз қолиш ҳолатларини аввалдан баҳолаш имконини яратади. Бу эса, жамиятимиз аъзолари – ота-оналар, ёшлар ва таълим тизимидаги иштирокчи муассасалар фаолиятида ҳам истиқболни белгилаб олишда муҳим аҳамият касб этади.

Бандликни ўлчаш барометрини тузиш ва услубиятига эга бўлиш меҳнат муносабатларида нафақат иш берувчи компаниялар, балки ишчи-аҳоли ҳаётини ҳам осонлаштиради, меҳнат бозорига оид муаммоларга ижобий ечим топишга хизмат қилади.

Касб танлашни режалаштираётган ёшлар келгусидаги яшаш ёки ўқиш жойини танлашда ишчи кучи барометридан фойдаланишлари муҳимдир. Барометр минтақавий истиқбол ва турли ҳудудлардаги меҳнат бозори ҳолатини солиштиришга ёрдам беради ҳамда касб турлари бўйича соҳалардаги меҳнат бозори ҳолати ҳақида маълумот олишда қўл келади. Иш берувчилар, масалан, ишга қабул қилиш стратегиясини режалаштириш ва инвестиция қарорларини қабул қилишда ҳам барометрдан фойдаланишлари мумкин. Меҳнат бозоридаги вазият тўғрисидаги маълумотлар компаниялар учун ҳам самарали бўлиб, рақобатбардошлигини сақлаш ва оширишга ёрдам беради. Таълим ва кадрлар тайёрлаш муассасалари нуқтаи назаридан оладиган бўлсак, меҳнат бозори эҳтиёжларини қондириш учун қандай замонавий йўналишларда ўқитишни ташкил этиш кераклиги ҳақида зарур маълумотларни олишлари мумкин бўлади.

Ўзбекистонда бандлик барометри тузилиши ишчи кучини ривожлантириш бўйича маълумотлар билан таъминланиш даражасини оширади. Меҳнат бозорининг ўзига хос динамикасини кузатиш мумкин бўлади.

Маълумки, мамлакатимизда давлатимиз раҳбари ташаббуси билан жорий этилган маҳаллаларда хонадонбай юриш – хатловга олиш асосида сўровлар ўтказиб борилади. Асосий эътибор: инсонлар фаровонлигига таъсир этувчи турли ижтимоий-иқтисодий омилларга қаратилади. Бу омиллар таълим, бандлик, соғлиқни сақлаш, ижтимоий ҳимоя, турмуш даражаси, ахборотдан фойдаланиш, овқатланиш ва ҳоказоларни ўз ичига олади. Барча саволлар Ўзбекистоннинг ўзига хос иқтисодий сиёсатига мослаштирилган бўлиб, фаровонлик ёки камбағаллик кўрсаткичларини ишлаб чиқиш имконини беради. Асосан яшаш шароитлари, соғлиқни сақлаш ва ижтимоий капитал, молиявий инклюзия ва бандлик ҳолатларига эътибор қаратилади.

“Ўзбекистон – 2030” стратегиясида ишсизлик ва камбағалликдан чиқариш борасидаги муаммоларни ҳал этиш учун мамлакатимиз ялпи ички маҳсулотини икки баробарга ошириш, қашшоқлик ёқасида турган 4,5 миллион аҳолининг даромадларини юксалтириш каби асосий мақсадлар белгилаб олинган. Стратегия барчани, жумладан, ёшлар ва ногиронлар учун ҳам барқарор ва самарали иш билан таъминлаш имкониятини яратиш орқали эҳтиёжмандларни ижтимоий ҳимоя билан тўлиқ қамраб олишни таъминлаш ва ишсизлик даражасини 7 фоизга камайтиришга қаратилганлиги билан аҳамиятлидир.

Ижтимоий ҳимоя стратегиясида барча фуқароларни ижтимоий ҳимоя қилишнинг минимал даражасини таъминлайдиган тизим яратиш режалари белгилаб берилган. Бунга ижтимоий ёрдамнинг қамровини кенгайтириш ва манзиллилигини такомиллаштириш орқали эришиш кўзда тутилган. Бугунги кунда барча ижтимоий ҳимоя механизмлари БМТТД ва ЮНИСЕФ кўрсатмаларига мувофиқ янги ташкил этилган ижтимоий ҳимоя миллий агентлиги доирасида интеграциялашмоқда.

Амалий хатти-ҳаракатлар

Халқаро Нордик университети БМТнинг Ўзбекистоннинг ижтимоий-иқтисодий тараққиётини қўллаб-қувватлаш борасидаги фаолиятида кенг иштирок этмоқда. Нордик университети БМТТД танловида касбий бандлик барометрини ўрганиш, услубиятини ишлаб чиқиш ва такомиллаштириш бўйича грантга сазовор бўлди. Университет томонидан Барқарор ривожланиш мақсадларига, хусусан, камбағалликнинг барча шаклларига кенг қамровли барҳам бериш, меҳнат билан бандликка кўмаклашишни назарда тутувчи 1-мақсадга эришишда натижаларни жадаллаштиришга қаратилган махсус лойиҳа ишлаб чиқилди. Эндиликда Нордик тадқиқотчилари БМТ Тараққиёт дастурининг гранти асосида мамлакатимиз меҳнат бозорига оид муаммоларни илмий асосда ечишга қаратилган "Фарғона водийсида аҳолини пандемиядан кейинги иқтисодиётга кўникмаларини мослаштириш" лойиҳаси доирасида илмий изланишлар олиб боришмоқда.

Университет тадқиқотчилари ва БМТТД вакиллари иштирокида бандлик барометрларини баҳолаш методологияси тақдимоти ўтказилди. Лойиҳани амалга ошириш билан боғлиқ ташкилий, услубий масалалар кенг муҳокама этилиб, босқичма-босқич имплементация жараёнлари татбиқ этилиши назарда тутилмоқда. Мазкур инновацион лойиҳа Ўзбекистон Республикаси Бандлик ва камбағалликни қисқартириш вазирлиги томонидан ҳам катта қизиқиш билан қабул қилинмоқда ва қўллаб-қувватланмоқда.

Ўзбекистонда mehnat.uz, uzjobs.com, hh.uz ва бошқа порталларда бўш иш ўринлари тўғрисида маълумотлар мавжуд бўлса-да бандлик тури борасида илмий асосланган хулосалар чиқариш учун етарли эмас. Боиси бўш иш ўринларининг маълум қисмигина эълон қилинади, эълон муддатларида фарқ ва тафовутлар кузатилади, номзодларнинг резюмеларини улар иш топгач ҳам порталдан олиб ташланмаслик ҳолатлари мавжуд.

Кадрлар агентликлари томонидан тижорий ва бошқа манфаатли мақсадларда бўш иш ўринлари ҳақидаги маълумотларни яшириш ҳолатлари ҳам учраб туради. Шунингдек, юртимизда юқори малакали кадрлар иш қидириб, меҳнат органларига мурожаат қилмайди. Бу ҳам бўш иш ўринлари ҳақидаги маълумотларнинг сифати ва тўлиқлигига салбий таъсир ўтказади.

Ушбу мавжуд долзарб муаммоли вазиятларга замонавий, қулай ва сифатли ечим сифатида бандлик сиёсати инструменти – касбий барометрни амалиётга жорий этиш бўйича тадқиқотларни амалга ошириш лозим. Бу муҳим восита ишсиз фуқароларнинг **“Ҳудудимизда қайси касб эгаларига эҳтиёж юқори? Қайси касбда иш ҳақи юқори?”** каби ҳаётий долзарб саволларга илмий асосланган жавоб олишларига кўмаклашади. Иқтисодиёт талабларига мутаносиб равишда кадрлар тайёрланиши ва бандликнинг бевосита барқарор ўсиб боришига катта ҳисса қўшади.

Шу билан бирга, мазкур инструмент **“Ҳудудда ўзи қайси бандлик турлари танқис ва улар бўйича қанча ишчи кучи керак”** деган саволга жавоб бермайди – бунинг учун бошқа инструментдан (камида 700 та корхона ва ташкилотларни танланма ўрганиш инструменти) фойдаланиш мақсадга мувофиқ. Аммо, агар дастлаб биринчи инструментдан фойдаланилса, иккинчи инструментни кластерлашган танланмага қўлласа бўлади (танқис бандлик турларига эга бўлган фаолият турларига) ва натижаларнинг янада ҳаққоний бўлиши таъминланади.

Агар иккала инструментдан кетма-кетликда фойдаланилса, юқоридаги “қайси” ва “қанча” саволларга жавоблар топилиб, кадрларнинг иқтисодиёт талабларига мутаносиб таёрланиши таъминланади.

Хорижий тажрибалар шарҳи

Бандлик барометрини тузишнинг хорижий, хусусан **Германия** тажрибаларига назар солсак, аввало иқтисодиётнинг асосий тармоқларини аниқлаб олишга эътибор қаратилади. Яъни, саноат, савдо, қурилиш ва турли хизматлар. Кейин эса иштирокчи фирмалар сони (камида 1000 та, компаниялар қанча кўп бўлса шунча яхши) ва ҳар бир сектор вакиллари маълумотларига қараб аниқланади. Ташкилий харажатларни минималлаштириш учун асосан онлайн сўров шаклидан фойдаланилади.

Тадқиқотларни амалга оширишда Qualtrics, SurveyMonkey ва LimeSurvey каби профессионал, бепул, очиқ ва осон манбалар - сўров дастурларидан фойдаланилади. Бу дастурлар маълумотларни тажрибаларга айлантириш, иш берувчилар ва ходимлар учун драйверларни аниқлаш ва ўсишга қаратилган қарорлар қабул қилишга ёрдам беради. Шу асосда бандлик барометрини тузиб олиш ва бизнес циклларининг ривожланишини таҳлил қилиш имконини беради.

IFO (Institut für Wirtschaftsforschung) – Германиянинг иқтисодий тадқиқотлар институти “Макроиқтисодий тадқиқотлар ва сўровномалар маркази” директори ўринбосари доктор Клаус Волрабе маълумотларига кўра, Германияда энг кам меҳнат ҳақи номативлари бандлик барометрига қараб белгиланади. Германиянинг IFO Бандлик барометри 2002 йилдан буён тадқиқотлар натижасида олинган иш берувчиларнинг ишчи кучига бўлган талаби тўғрисидаги ахборотларни тақдим этиб келмоқда. Тадқиқотларда 9500 дан ортиқ ишлаб чиқариш, қурилиш, улгуржи ва чакана савдо ва хизмат кўрсатиш соҳалари корхона-ташкилотлари маълумотларидан фойдаланилади.

Ўзбекистон ва Германия ҳукуматлари ўртасида 2019 йилда Берлин шаҳрида “Иқтисодий ислоҳотларни амалга оширишда Ўзбекистон Республикасини қўллаб-қувватлашга оид консультатив фаолият тўғрисида”ги ҳамкорлик декларацияси имзоланган ва амалиётга татбиқ этиш чоралари белгиланган. Германия тажрибаларидан фойдаланиш, ўз навбатида Ўзбекистон меҳнат бозори учун самарали бўлиши мумкин.

Финляндия мамлакатида меҳнат барометри бўйича бирмунча илғор тажрибалар тўпланмоқда. Финляндияда турли операторларга меҳнат ва малакага бўлган эҳтиёжлар ҳақида юқори сифатли ва ҳар томонлама тезкор маълумотларни тақдим этиш мақсадида меҳнат барометридан фойдаланилади. Ишчи кучига бўлган эҳтиёж тўғрисидаги маълумотлар йилига бир марта октябрь ойида “Касбий барометр”да эълон қилинади. Меҳнат барометри нафақат ишдаги лавозим, малака эҳтиёжларига қараб меҳнат бозори талаблари ва истиқболлари ҳақида тўлиқроқ тасаввур беради.

Мамлакатда ишчи кучи барометридан меҳнат ресурслари (фуқаролар), иш берувчилар, таълим муассасалари ва қарор қабул қилувчи шахслар кенг фойдаланадилар. Ишчи кучи барометри меҳнат бозори эҳтиёжларига жавоб берадиган ўқув дастурларини режалаштиришга ҳам ёрдам беради. Қарор қабул

қилувчилар қарорни қўллаб-қувватлаш учун Ишчи кучи барометри томонидан тақдим этилган маълумотлардан фойдаланишлари мумкин. Маълумотлар ресурсларни энг зарур бўлган соҳа ва тармоқларга тақсимлашга ёрдам беради.

Финляндияда меҳнат барометрига маълумотларни йиғиш жараёнини кўриб чиқамиз. Меҳнат барометри учун марказий маълумот манбаси минтақавий экспертларнинг яқин келажак эҳтиёжлари ҳақидаги фикрларидир. Шунингдек, статистик нуқтаи назардан, марказий ҳудудларнинг минтақавий муҳокама тадбирлари ва саноат семинарлари, маҳаллий Ely (Транспорт ва атроф муҳитни иқтисодий ривожлантириш маркази) марказлари ахборотларидан фойдаланилади. Муҳокама сессиялари асосида Ely марказлари келгуси йил учун ишчи кучига бўлган талаб ва таклифни прогноз қилади. Ушбу баҳолашлар асосида ишчи кучининг ҳозирги ҳолати тавсифи тузилади. Меҳнат баланси, ишчи кучидаги ортиқча таклифлар, меҳнат муаммоси ва ишчи кучи етишмаслиги баҳоланади. Марказий ҳудудлар ва алоҳида тармоқлар учун ҳисоб-китоблар тайёрланади.

Финляндиянинг катта қисми меҳнат бозоридаги номувофиқликдан азият чекар эди. Эндиликда ишчи кучи барометри маълумотларидан ўз фаолиятини режалаштираётган меҳнат ресурслари (иш қидирувчилар), иш берувчилар, таълим ва таълим муассасалари кенг фойдаланишмоқда. Ely марказларида ҳар бир ҳудуд учун маълумотлар йиғилади. 2023 йил октябрь ойида минтақалар, тармоқлар ва йирик иш берувчилар учун асосий экспертлар иштирокида 50 та муҳокама тадбири ўтказилди. Касбий барометр билан солиштирганда, ишчи кучи барометри меҳнат бозори ва унинг эҳтиёжларини янада кенгроқ кўриб чиқиш имконини беради, чунки у нафақат касбий лавозимлар, балки малака эҳтиёжларини ҳам ўрганади. Янги тармоқ ёндашуви ишчи кучига бўлган эҳтиёжни аниқроқ тасвирлаш имконини беради.

Давлат ҳукуматининг valtioneuvosto сайти маълумотларига кўра, бу кузда янгиланган ишчи кучи барометри технология саноати ва ижтимоий, соғлиқни сақлаш ва соғломлаштириш соҳаларининг келажакдаги истиқболларига эътибор қаратади. Энг катта ишчи кучи танқислиги соғлиқни сақлаш ва ижтимоий хизматлар соҳаларида бўлиб, малакали ишчилар, хусусан, кекса одамларга ғамхўрлик қилиш талаб этилади. Келгуси ёздан кейин технология секторининг истиқболлари яхшиланиши кутилмоқда.

Финландияда "Касбий барометр" йилдан-йилга барча ҳудудларда ишчи кучига бўлган эҳтиёж ва малакалар тўғрисида янада кенгроқ ва изчил маълумот бериб бормоқда.

Венгрия меҳнат бозоридаги мавжуд ҳолатга назар солсак, ёш дискриминациясига қарши курашиш учун самарали механизмлар ташкил этилмоқда. Мамлакатнинг Европа турли-туманлик Ҳартиясига содиқлиги иш жойларида тенг муомалани тарғиб қилишга бағишланганлигини кўрсатди. Бундан ташқари Венгриянинг меҳнат хавфсизлиги қонунлари, айниқса, психосоциал хавфларга қаратилган бўлиб, барча ёш гуруҳлари учун хавфсиз ва инклюзив иш муҳитини таъминлашга эътибор қаратилган.

Энг сўнгги Барометр нашрида ёшлар, аёллар ва кексалар учун ҳам қулай иш муҳитини таъминлашда ижобий муҳит яратишга эътибор қаратилган. Пенсияга чиқиш ёшига яқинлашган ишчиларни ишдан бўшатилишдан ҳимоя қилиш, узоқ

хизмат муддати учун молиявий рағбатлантиришда пенсионер кооператив каби ташаббуслар илгари сурилади. “Аёллар 40” дастури каби режалар ҳам мавжуд бўлиб, бу аёлларга 40 йиллик иш тажрибасидан кейин тўлиқ имтиёзлар билан эрта нафақага чиқиш имконини беради. Шунингдек, HelloIT дастури каби ташаббуслар рақамли кўникмаларни ошириш орқали кекса аёллар, айниқса қишлоқ ҳудудларидаги аёллар учун иш билан таъминланиш имкониятларини оширишга қаратилган.

Венгрияда аҳолини меҳнат бозорига интеграция қилишда ноқулай сиёсатлар, гендер тенгсизлиги, аҳолининг қариши, миграция амалиётлари ва сиёсатлари, технологик чекловлар, сиёсий манфаатлар, анъанавий ва маданий қарашлар каби қатор тўсиқлар мавжуд. Мамлакатда эндиликда тизимли маълумот йиғиш ва яхши амалиётларни ҳужжатлаштиришни янада такомиллаштириш устида ишланмоқда. Бу орқали асосланган қарорлар қабул қилиш ва муваффақиятли моделларни қайта кўриб чиқиш учун асос яратилади. Венгрияда барометр ҳисоботларини тайёрлашда 18 та мамлакатнинг тажрибалари ва билимларидан фойдаланилади. Ушбу билимларни кўриб чиқиш ва солиштириш орқали Венгрия самарали стратегияни қабул қилиш учун қимматли сабоқларни йиғмоқда.

Касбий бандлик барометри ҳозирги кунда Финляндияда (2011 йилдан), Полша, Германия, Венгрияда жорий қилинган. Ёшларни касбий йўналтириш, касб-ҳунар ва олий таълим мутахассисликларига талабни ўрганиш, кадрлар захираларини режалаштириш каби соҳаларда қўлланилади. Хорижий тажрибаларни ўрганиш асосида хулоса қилиш мумкинки, Ўзбекистонда Касбий барометр яратишда хорижий тажрибалардан тўлиқ фойдаланиш у қадар ўзини оқламайди. Финляндия ва Полша тажрибалари мисолида оладиган бўлсак, фокус-гуруҳлар кенгайтирилган бўлгани боис интервьюлар деярли ўтказилмайди. Ҳар бир ҳудудда 1-4 нафаргача (15-60 нафаргача) фокус-гуруҳи тузилиб, марказлашган ҳолда мунозаралар ўтказилади. Лекин экспертларни бир жойда йиғиш мушкул, узоқ масофа босиб келган эксперт эса кўп вақт йўқотади. Экспертлар фикр алмашиб, якдил бир хулосага келишади, бунда эса муқобиллик бирмунча паст бўлади.

Шу боис Нордик университети томонидан яратилаётган Ўзбекистон касбий бандлик барометри услубиёти хорижий барометрлардан бирмунча устунлик касб этади. Маҳаллий иқтисодий хусусиятлардан келиб чиққан ҳолда 20 нафардан 32 нафаргача кичик фокус-гуруҳлар тузиб, интервьюлар ташкилланмоқда. Бунинг афзаллиги шундаки, экспертлар иш жойидан ажралмаган ҳолда баҳо беришади (10-15 дақиқа вақт сарфланади холос). Эксперт фақат ўз фаолияти тури бўйича фикрини айтади. Экспертлар бир-бирининг фикридан бехабар ҳолда мустақил хулоса беришади. Натижада эса муқобил ва бир-бирига боғлиқ бўлмаган холис баҳолар олинади.

МЕТОДОЛОГИК ЖИҲАТЛАР ВА ТАҲЛИЛ НАТИЖАЛАРИ

Мақолада меҳнат бозоридаги, хусусан водий вилоятларидаги мавжуд ҳолатни ўрганишда танқидий таҳлил усулидан кенг фойдаланилди. Шунингдек, дунё давлатларидаги мавжуд бандлик сиёсатлари, фаровонлик дастурлари,

аҳолини қўллаб-қувватлаш, иш билан таъминлаш хизматлари, касбий барометрлар борасидаги адабиётлар кўриб чиқилди. Ушбу тадқиқот натижаларини кенг қамровли тақдим этиш учун тематик таҳлил ҳам қўлланилди.

Халқаро Нордик университети, Ўзбекистон Республикаси Бандлик ва камбағалликни қисқартириш вазирлиги ҳамда БМТ Тараққиёт дастурининг **“Фарғона водийсида аҳолининг кўникмаларини пандемиядан кейинги иқтисодиётга мослаштириш”** лойиҳаси меҳнат органлари учун прогрессив хорижий тажрибалардан фойдаланган ҳолда меҳнат бозорининг профессионал таркибини баҳолаш ва қисқа муддатли прогнозлаш воситасини яратишга қаратилган.

Касбий бандлик барометрини ишлаб чиқиш лойиҳасининг 1-, 2-босқичи доирасида Наманган вилоятида Бандлик барометрини синовдан ўтказиш бўйича барча чора-тадбирлар амалга оширилди. Наманган вилоятининг туман ва шаҳарларида иш излаётган фуқаролар сони ва бўш иш ўринлари ҳақида маълумотларни йиғиш мақсадида хизмат сафарлари уюштирилиб, экспертлар баҳолари асосида бандлик барометри ишлаб чиқилди. Ҳар бир маҳаллий меҳнат органи ҳузурида мутахассислик ва касб бўйича Бандлик барометрини тузиш юзасидан интервью ташкилаш мақсадида маҳаллий респондентлар гуруҳлари тузилди. Гуруҳга камида 2 йил иш тажрибасига эга, ўз фаолият турини яхши тушунган (лавозим нуқтаи назаридан раҳбар ёки раҳбар ўринбосари ёки етакчи мутахассис) экспертлар жалб этилди. Гуруҳ таркибига меҳнат бозоридаги вазиятни ўрганишдан манфаатдор томонлар – ижтимоий ва бизнес вакиллари киритилди.

Наманган вилоятининг ҳар бир туманида, жумладан Наманган шаҳрида ҳудуд иқтисодиётининг жойлардаги хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда экспертлар гуруҳи шакллантирилди (20-32 тагача фаолият тури бўйича). Шунингдек, олтита долзарб саволдан иборат Саволнома шакллантирилди. Структуралаштирилган интервьюлар учун услубий кўрсатмалар ва сўровномалар тайёрланди. 4 нафар интервью олувчи танланиб, улар учун тренинг ташкилланди. 2024 йилнинг 2-14 июнь кунлари 103 та интервью ташкилланди. Интервьюлар қисман масофавий тарзда (53 та) қисман бевосита жойларда (50) электрон шаклдаги сўровнома асосида ўтказилди. Ҳар бир экспертга саволлар 10-20 тадан ошмаган тарзда фаолият ва бандлик турига қараб берилди. Интервьюлар 8-15 дақиқа давом этди.

Сўровномада жами 194 та касб гуруҳлари акс эттирилган. Қишлоқ, сув, балиқ ва ўрмон хўжаликлари, улгуржи ва чакана савдо, банк хизматлари, консалтинг хизматлари, металлургия саноати, кимё саноати, машинасозлик, ёғочга ишлов бериш, қурилиш материаллари каби 194 та касб гуруҳлари шулар жумласидан. Респондентлардан ҳамма касблар бўйича эмас, фақат ўз соҳасига тегишли саволларга жавоблар олинди. Улар ёрдамида ўзлари вакиллик қилаётган ҳудудда кадрлар ҳаракати билан боғлиқ вазият бўйича аниқ маълумотлар жамланди. Ҳар бир жавоб варианти 1-6 рақамлари билан кодланди ва бу рақамлардан таҳлил мақсадларида фойдаланилди.

Касбий бандлик барометрини тузиш мақсадида экспертлар билан интервьюлар ўтказиш бўйича услубий кўрсатмалар ишлаб чиқилди. Маҳаллий

касбий бандлик барометрини ишлаб чиқиш бўйича маҳаллий тавсия этилган ижтимоий шериклар ва бизнеснинг маҳаллий вакиллари рўйхати шакллантириб олинди. Бу рўйхатга 30 дан зиёд муассаса, ташкилот ва корхоналар раҳбарлари ва ўринбосарлари, мутахассислари киритилган.

Барометр жорий ҳолат ва йиллик прогнозни кузатиб бориш имкониятини берди. Шу тариқа меҳнат бозорида қайси касб (бандлик тури) бўйича ишчи кучи керагидан ҳаддан зиёд кўп ёки ниҳоятда камлиги аниқлаб олинди. Келгусида миқдорий тадқиқотларни талаб қиладиган гипотезалар яратилади. Арифметик ўрта ва дисперциянинг ўрнида мода ва мувофиқлик коэффициенти кўрсаткичларидан фойдаланилди. Касбий бандлик барометри 6 та сифатий аломатдан бирини акс эттиради. 200 та кенгайтирилган бандлик турини қамраб олади, яъни 8 мингтага яқин бандлик турлари тахминан 200 тага гуруҳланади.

Наманган вилояти бўйича маҳаллий экспертлар хулосалари тўпланди. Хулосаларнинг модал қиймати ва мувофиқлик коэффициентлари ҳисобланиб, вилоят бўйича якуний хулосалар чиқарилди. Вилоят бўйича олинган натижалар ва хулосалар сифатий маълумотлар сирасига киради.

Наманган вилоятида бандлик турлари мақомига назар солсак, бугунги кунда 194 тадан 43 та бандлик тури (деярли ҳар бешинчи касб) бўйича ишчи кучи керагидан камлиги аниқланди. Лекин прогноз қилиш мумкинки, бир йилдан сўнг бу вазият ўзгаради, аксинча 64 та бандлик тури бўйича ишчи кучи керагидан кўп бўлиши кутилмоқда.

Айни дамда дефицит касблар катта муаммодир. Кўпгина йиллар давомида иш берувчилар ишчи кучини топишда қийинчиликларга дуч келган касблар мавжуд. Буларга қуйидаги касблар киради: дурадгорлар ва қурилиш дурадгорлари, том ёпувчилар ва чилангарлар, электриклар, электромеханиклар ва электр монтажчилари, физиотерапевтлар ва массажчилар, автобус ҳайдовчилари, юк машиналари ва трактор ҳайдовчилари, ошпазлар, шифокорлар, омборчилар, автомобил механиклари, қурилиш монтажчилари, ғишт терувчилар ва сувоқчилар, касб таълими ўқитувчилари, ер текислаш ускуналари операторлари ва механиклари, дастгоҳ операторлари, қурилиш ишчилари, мустақил бухгалтерлар, пайвандчилар ва чилангарлар.

ХУЛОСА

Таҳлиллар шуни кўрсатдики, Ўзбекистонда қурилишлар кўплиги, усталар етишмаслиги, таълимнинг амалиёт билан узвий боғлиқ эмаслиги, АКТ соҳасида корхоналар сони кўпайгани, соҳасидаги мутахассисларнинг аксарияти эса шаҳар марказларида яшаши, малакали кадрларнинг хорижий давлатларга чиқиб кетганлиги (шифокорлар, муҳандислар, қурилиш мутахассислари), айрим мутахассислариклар бўйича (АКТ, муҳандис ва ҳуқуқшунослар) бўйича ўқитиш квоталарининг камлиги ишчи кучининг керагидан камлигига сабаб бўлмоқда. Шунингдек, бандлик турининг янгилиги (АКТ, электроника, робототехника ва бошқалар), таълим сифати ва малаканинг пастлиги, корхоналар ва ташкилотларда малака ошириш тизимли йўлга қўйилмаганлиги, ишчиларнинг оғир шароитда меҳнат қилишни истамаслиги, кадрларнинг давлат ташкилотидан хусусий секторларга ўтиб кетганлиги, мактабларда аниқ фанлар бўйича таълим суст бўлиб,

кўпчилик гуманитар йўналишлардаги касбларни танлаётгани ишчи кучининг керагидан камлигига сабаб бўляпти.

Аксинча ишчи кучи ортиқчалиги сабабларини таҳлил қиладиган бўлсак, соҳага киритилаётган инвестициялар кам, соҳа вакиллари эса керагидан ортиқ етишиб чиқяпти (банк хизматлари, тикувчилар, тарбиячилар). Тиббий ва мактабгача таълим ташкилотларида қабул квоталари кўплиги, бюджет ташкилотларида пенсия ёшидаги кадрлар меҳнат бозорига кириб келган ёш кадрлар учун йўл бермаслиги, ёшларнинг касбга йўналтириш ишлари сустлиги ҳам тизимдаги муаммолар сирасидандир.

Қайд этиш жоизки, мамлакатимизда Касбий бандлик барометри маҳаллий, ҳудудий ва миллий меҳнат бозорларининг ҳолати ва ривожланиши тўғрисида сифатий тавсифларни, хусусан ҳозир ва келажакдаги касбларга бўлган талаб тўғрисида сифатли маълумотларни олиш имкониятини беради. Лойиҳа доирасида ишлаб чиқиладиган касбий бандлик барометрининг асосий мақсади реал вақт режимида бандлик ҳолатини кузатиб бориш ва шу асосда яқин келажакдаги тенденция ва ўзгаришларни прогнозлаш хусусиятларига эга бўлиши билан аҳамиятлидир.

Нордик университетида тегишли фаолият ва бандлик тури бўйича тезкор маълумот олиш мақсадида Dashboard яратилди. Эндиликда Касбий бандлик барометрини республиканинг бошқа вилоятларида жорий этишнинг истиқболлари белгиланмоқда. БМТТД, Бандлик ва камбағалликни қисқартириш вазирлиги томонидан қўллаб-қувватланаётган мазкур лойиҳанинг 3-босқичига ўтиш, ҳудудий касбий бандлик барометрини тузиш бўйича услубий кўрсатмаларни тасдиқловчи Низом лойиҳаси ишлаб чиқиш устида ишланмоқда. Ҳар бир ҳудудда жорий этиш, мазкур инструментга оид маълумотларни steykholderларга тақдим этиш мақсадида ягона интернет порталини яратиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Интервью олувчиларни тайёрлаш ва Касбий бандлик барометрини йилда бир марта тузиш амалиётини йўлга қўйиш орқали талаб ва таклиф мувозанатлигини аниқлашга имкон яратади.

Ўзбекистон меҳнат бозорини ривожлантиришда хорижий давлатлар тажрибасидан фойдаланиш катта самара беради. Бу тажрибалар меҳнат бозори сиёсатини шакллантириш, янги иш ўринлари яратиш, кадрларни малака ошириш ва иқтисодий ривожланишни таъминлашда ёрдам беради. Яхши ташкил этилган меҳнат барометри орқали Ўзбекистон ўз меҳнат бозорини самарали бошқариши ва глобал миқёсда рақобатбардош бўлиши мумкин.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

Ibragimova, N. M., & Shoazizov, A. R. (2021). EMPLOYMENT BAROMETER SURVEY METHODOLOGY. In *Стратегические инициативы и практические рекомендации по устойчивому развитию экономики: потенциал и риски* (pp. 48-52).

Mustafakulov, S. (2024). Ҳудудларнинг комплекс ривожланишини таъминлашда меҳнат салоҳиятини ҳисобга олиш масалалари. *Nordic_Press*, *2*(0002).

Mustafakulov, S. (2024). Ҳудудларда асосий капиталга киритилган инвестициялар, товар ва хизматларни ишлаб чиқаришда меҳнат ресурсларининг иштироки: таҳлиллар ва мулоҳазалар. *Nordic_Press*, *1*(0001).

Расулова, Ш. Ғ. (2021). ЎЗБЕКИСТОНДА БАНДЛИК МУАММОСИ. ИШСИЗЛАРНИ ИЖТИМОИЙ ҲИМОЯ ҚИЛИШ. *Global Science and Innovations: Central Asia (см. в книгах)*, *3*(7), 22-25.

Ибрагимов, Л. З., Мусаев, Б. М., & қизи Усманхонова, Д. Ф. (2021). Ўзбекистоннинг бандлик ва меҳнат бозорига демография омилининг таъсирини баҳолашнинг баъзи жиҳатлари. *Science and Education*, *2*(7), 367-376.